

HISTORIE A SOUČASNOST

Historická meditace nad interpretací práva

Ondřej Horák*, Petr Dostálík**

Ius est omnium artium maxima.

Právo je umění ze všech umění největší.

V nedávno vydané práci jednoho z našich učitelů, nad kterou bychom se na následujících stránkách rádi zamysleli, se můžeme dočíst: „*Ríká se dva právníci, tři názory*“.¹ Bonmot, vtip o právnících, věrný obraz reality nebo bezradné zvolání? Tady nám zřejmě nepomůže samotný text, ale budeme muset znát kontext: tedy při jaké příležitosti byl poprvé pronesen, případně musíme znát názory těch, kteří ho opakují, nebo bychom alespoň ze souvislostí měli jejich úmysl dovodit. Touto – doufáme nenásilnou formou – jsme se dostali k vlastnímu tématu naší úvahy: k interpretaci.

Výše citovaná věta představovala pouze uvedení do „*Metodiky výkladu*“, a nezůstala proto bez komentáře: „*Není tomu tak. Přesněji řečeno, nesmí tomu tak být.*“ Podle nás jde o jeden z tradičních právovědných mýtů a zdá se, že pro oblast práva s fundamentálním významem.² To, že výše uvedené rčení o právnících realitě odpovídá, není nutné dokládat – stačí se jen rozhlédnout kolem sebe. V naší úvaze se pokusíme jít dál. Chceme nejen ukázat, že **tomu tak je**, ale že **tomu tak musí být**. Současně toto tvrzení nepřináší žádné apokalyptické důsledky. Více názorů, pluralita,

* Mgr. et Mgr. Ondřej Horák, interní doktorand, Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

** Mgr. Petr Dostálík, asistent katedry Teorie práva a právních dějin, UP Olomouc

¹ TELEČEK, I.: *Metodika výkladu právních předpisů. Právně hermeneutická technika*. Brno: Doplněk, 2001, s. 7.

² Srov. např. DWORKIN, RONALD M.: *Když se práva berou vážně*. Praha: Oikymen, 2001, s. 112n., s. 344n. K interpretaci a argumentaci v právu existuje bohatá literatura, zvláště zahraniční. Reprezentativní přehled přináší práce Pavla Holländera. Srov. HOLLÄNDER, P.: *Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu*. Praha: Linde, 2003. Náš příspěvek nic zásadního neřeší a ani řešit nemůže. Na velké téma se snažíme podívat perspektivou našich oborů (Římské právo, Právní dějiny). Chceme jen varovat před zjednodušováním, „samozřejmostmi“ ve vědě a „jedinými, jasnými a správnými řešeními“, která některé soudobé práce hlásají, a to bez potřeby zohlednění zahraničního bádání a podrobnější argumentace.

in specie různé interpretace normy chaotickou změť právního řádu neimplikují. Také obavy o právní jistotu občanů nejsou na místě.

Předně je výše zmíněné rčení o právnících opodstatněné proto (a budeme krátce parafrázovat), že navzdory všem vadám je právní řád smysluplný časoprostorový útvar, korunovaný „všelidským rozměrem“.³ Právě proto je také dobově podmíněn, vyvíjí se spolu se společností a rozhodně nebude mít nikdy všelidský rozměr, pokud jsme se pokoušeli o pochopení tohoto pojmu. Právo je zkrátka součástí kultury, je výslednicí různých vlivů, není výtvořem božským, ale lidským. K atributům všelidského rozměru se tedy bude nejpravděpodobněji řadit nedokonalost, relativnost a pluralitu. To, že je právo právem, není věc jeho správnosti, spravedlivosti apod. (kdo to rozhodne?), je to otázka státně-mocenské garance. Právo je to, co býti má. Pokud se přidá i vnitřní odůvodnění a motivace, tak tím pochopitelně lépe, ale nemusí být nutně přítomné. Staří Římané tuto vlastnost práva dokládali etymologicky: *Ius appellatur non quia iustum est, sed quia iubetur*. Právo (ius) má název ne z toho, že je spravedlivé (iustum), ale z toho, že se nařizuje (iubetur). Představitelé normativní teorie pak toto pojetí odůvodňovali více filozoficky. Tato charakteristika práva platí v zásadě dodnes, ne ovšem bez výjimky. Tou je situace, kdy je právo zjevně v rozporu se základními a obecně uznávanými zásadami morálky (rozpor pozitivního zákona se spravedlností dosáhl nesnesitelné míry). K formulaci tohoto argumentu nepravdnosti zjevně přispěla reflexe hrůz nacismu a s tím související obrat k přirozenoprávnímu myšlení (Gustav Radbruch aj.).

Zastáváme názor, že právo je vícevýznamové a výkladů normy je možných více. Jednotlivé interpretace – se svou relativní platností a správností – vstupují na jeden velký, vnitřně provázaný, právně-spoolečenský trh, který je nepřetržitě zásobován z různých sfér (doktrinální, judičiální etc.). A tak se může stát, že dva právníci mají i tři názory. Dogma jedné správné interpretace bohužel neobstojí. Už třeba jen proto, že právní norma je uchopitelná prostřednictvím jazyka (s jeho sémantickou i syntaktickou nepřesností a neurčitostí). Norma navíc žije svým životem, její výklad se může měnit (a také mění), podle toho, jak se mění společnost. Interpret tak může rozumět zákonu lépe, než mu rozuměl jeho tvůrce. Také otevřená normativní ustanovení jako „dobré mravy“ a obdobně konstruované neurčité pojmy by se staly nechtěnými vadami právního řádu, pokud bychom trvali na dogmatu jediné správné interpretace.

Pokud by taková interpretace normy skutečně existovala, pak snad jen v okamžiku svého vzniku a v úmyslu normotvůrce. Jedna absolutně správná

a jediná možná interpretace je pak už jen u Stvořitele. Je příznačné, jak představa jednoho správného výkladu konvenuje s principy náboženství a institucionalizované církve. Právní norma tak nabývá sakrální podoby, její význam (ten správný) vykládají povolání zasvěcenci (právníci) – posvátné knihy jsou sice obecně dostupné, ale zprostředkování obsahu je považováno za vhodnější a jistější. Čím vyšší instance, tím vyšší míra správnosti. Všeobjímající je pak víra v jednu pravdu obsaženou v právní normě, pravdu, která je možná zatím nepoznaná, protože všechny předchozí interpretační závěry mohou být vadné, ale je to pravda, která existuje.

Představa jednoho správného výkladového závěru je mýtem, protože není pro právo jako celek verifikovatelná. Vadná totiž může být interpretace advokátů, soudců i právních vědců. Kdo z nich udělal chybu? Kdo dělá chyby? Když ji udělal jednou, dělá ji stále? Nebo ji občas dělají všichni? Kde je autorita, která určí správnost výkladu? Justice, se svými instancemi, korunována soudem Ústavním, je k vlastnímu rozhodování povolána. Je to námi zděděný dar, někdy se zdá, že poněkud danajský, nic lepšího se ovšem zatím vymyslet nepodařilo. Patent na správný výklad práva ovšem nemají. Podstatné je, že jejich rozhodnutí je garantováno. Jeho „správnost“ spočívá v tom, že je v obdobných případech rozhodováno obdobně, takže je do jisté míry předvídatelné. To si myslíme, že je symptomem fungujícího práva, které zajišťuje právní jistotu. To, že většina norem jeden uzuální a obecně uznávaný výklad má, je správné a zamýšlené. To nás však nesmí svádět k tomu, že to, co do rovnice nezapadá, je nutné považovat za mylné, nepřirozené nebo dokonce tvrdit, že tomu tak není. Sofistikovaněji můžeme s Pavlem Holländerem říci, že (u většiny případů spjatých s aplikací ústavního práva) „*rámec konsenzu o demokratických hodnotách připouští pluralitu řešení, výsledek je pak dán hodnotovou a teleologickou orientací interpretů*“.⁴ V obecnější rovině k tomu Ota Weinberger poznamenává: „*Výkladovou analýzu je třeba chápat jako proces, v jehož rámci vznikají – na bázi víceméně fixních, byť zpochybnitelných bodů – výkladové alternativy, přičemž je zvažována jejich relativní plausibilita*“.⁵

Dogma jednoho významu normy, jedné správné interpretace práva souvisí s metodami výkladu – tedy konkrétně (a možná paradoxně) s myšlenkou jejich rovnocennosti (pokud by ovšem tato teze byla skutečně akceptována, tak by byla teorie jednoho správného výkladu normy neobhajitelná). Myšlenka rovnocennosti interpretačních metod si navíc v našem právním vývoji vysloužila také svoje pozitivně-právní vyjádření (§ 6 ABGB z roku 1811). Prvorepubliková civilistika se s tím dokázala úspěšně vyrovnat a myslíme, že se jí

³ TELEČ, I.: *Metodika*, s. 7.

⁴ HOLLÄNDER, P.: *Ústavněprávní*, s. 10.

⁵ WEINBERGER, O.: *Norma a instituce. Úvod do teorie práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 165.

zde neprávem vyčítá její odtržení od reality, resp. nedostatečná empirická explikace.⁶

Pokud by existoval jen jeden výklad normy, byl by žádán obecný algoritmus opřený o propracovanou metodiku výkladu. Žádný takový návod ovšem v právní vědě nenajdeme, protože tím by byla prakticky ověřitelná neudržitelnost podobných představ. Většinou se proto setkáme pouze s uvedením několika výkladových metod (rozpracovaných s různou podrobností), přičemž je pak nutné jednotlivé, z nich plynoucí důkazy shrnout a posoudit zvlášť a v jejich vzájemném vztahu. Tyto výkladové metody však tvoří spíše rámec pro právní interpretaci než cokoli jiného a jednotlivé metody naopak v řadě případů vedou k odlišným řešením. Iluzorní se nám v tomto smyslu zdá tvrzení, že „osvědčené a navíc vědecky obecně uznávané a sdílené formální interpretační metody právní vědy jsou natolik zřetelné, zřejmé a přezkoumatelné, že není možné – jsou-li vědecky správně aplikovány – aby dva právníci dospěli k odlišnému výkladovému závěru, pokud jde o tentýž právní předpis. Právo je pouze jedno a správné“.⁷

Pokud však budeme uvažovat o vzájemném vztahu jednotlivých metod, tak by jazykový výklad měl být nejen prvním (časově), ale zároveň (spolu s logickým) také těmi nejdůležitějšími. Naopak metoda teleologická a historická (lépe snad historizující) jsou něčím navíc (Aleš Gerloch uvádí dělení na standardní a nadstandardní metody interpretace), přistupují jen někdy a často jsou problematičtěji využitelné. Jinými slovy: „Teleologická interpretace je sotva něčím více než blanketem, protože pravidlem, dle něhož je nutno se ptát po smyslu právní věty, není nic získáno pro zodpovězení rozhodující otázky, jak má být tento smysl zprostředkován.“ (Konrad Hesse)⁸

Obdobně vzhledem k interpretaci práva můžeme rozlišovat spolu se sémiotikou mezi textem a kontextem. Zatímco metoda jazyková a logická směřují k textu, teleologická a historická ke kontextu (faktickému, situačnímu). A text je vždy primární, kontext pak tvoří příslušný rámec. Žádná z tradičních interpretačních metod ovšem metodicky není a nemůže být jednoznačným interpretačním postupem, na tom se právní věda v zásadě shoduje.

Nadstandardní interpretační metody najdou své uplatnění zvláště v tzv. *hard cases*, jak se dočítáme v literatuře. Jde v podstatě o případy, které nelze podřadit jasnému právnímu pravidlu.⁹ Podrobněji je můžeme definovat jako případy, k jejichž řešení „v obo-

ru jednoduchého práva buď schází normativní úprava, nebo z úpravy existující korektní, tj. v právním myšlení obvyklou aplikací standardních interpretačních postupů lze dospět k diametrálně odlišným řešením“.¹⁰ S ohledem na naše zaměření dovolte ohlédnouti do minulosti, a to vzdálené (římskoprávní) i nedávné (převorepublikové), k oběma se ovšem po roce 1989 více hlásíme. Od pozitivního práva nám všem přece jen odstup poněkud schází.

ŘÍMSKOPRÁVNÍ EXKURZ

V nejslavnější učebnici práva všech dob, Gaiových Institucích, můžeme velmi snadno sledovat, jak renomovaní právníci zastávají k různému problému různá stanoviska, a jak i názory, které dnes považuje za absolutní, byly v římském právu předmětem diskuse a argumentace. Teprve v průběhu času vykristalizovaly do neotřesitelné podoby, ve které se tyto názory (stále platné a uznávané!) dochovaly do dnešních dob.

První takový problém nacházíme ve třetím komentáři, oddílu 140, nazvaném *De emptio et venditio* neboli O koupi a prodeji. Římská právní věda druhého století našeho letopočtu stanovila, že mezi *essentialia negotii* kupní smlouvy patří stanovení ceny, a že tato cena musí být určitá. Sporné však pro ně zůstávalo, kdo tuto cenu určí. Gaius nastiňuje problém takto: „*Trhová cena musí být určitá. Jinak totiž, kdybychom se dohodli, že věc se prodá za tolik, na kolik určí Titius, popřel Labeo, že to jednání bude mít nějaký účinek. Jeho názor schvaluje Cassius. Offilius naproti tomu soudí, že i to je smlouva o koupi a prodeji. K jeho názoru se připojil Proculus.*“¹¹

Vyloženo dnešním jazykem – podle názoru dvou významných římských právníků, pokud se strany dohodnou, že předmět kupní smlouvy bude prodán za cenu, kterou určí prodávající, toto jednání nemá právní účinky, a dva další neméně významní právníci, zastávají názor, že se jedná o kupní smlouvu, tedy názor právě opačný. V dalším oddíle se však Gaius kupodivu nepřipojuje k jednomu nebo druhému názoru, nekritizuje nesprávnou aplikaci interpretačních metod a nechává na čtenáři, aby sám zvážil, ke kterému názoru se přikloní.

Hned v následujícím oddíle Gaius rozebírá další spor, tentokrát ne mezi jednotlivými právníky, ale rovnou mezi celými právními školami, a to spor tak slavný, že se jej neodvážím neuvést.

⁶ Srov. zvl. SEDLÁČEK, J.: Výklad §§ 6 a 7 o. z. o. In ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J.: *Komentář k československému občanskému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. I.* Praha: Codex Bohemia, 1998, s. 119n. (Reprint pův. vyd. z roku 1935.)

⁷ TELEČEK, I.: *Metodika*, s. 7.

⁸ HOLLÄNDER, P.: *Ústavněprávní*, s. 27.

⁹ Angloamerickou tradici propojenou s problematikou principů v právu inspirativně promýšlí R. M. Dworkin. Srov. zvl. DWOR-KIN, R. M.: op. cit. v pozn. 2.

¹⁰ HOLLÄNDER, P.: *Ústavněprávní*, s. 16.

¹¹ GAIUS: *Učebnice práva o čtyřech knihách*. Brno: Doplněk, 1993, s. 175. Citováno podle překladu Jaromíra Kincla.

Po určení kupní ceny stála římská první věda před otázkou, zda se jedná o kupní smlouvu, jestliže je kupní cena určena jinak než v penězích. Nechme hovořit samotného autora učebnice: „*Naši učitelé se domnívají, že smlouva o koupi a prodeji se uzavírá směnou věcí, a že právě tento typ smlouvy je nejstarší.*“¹² Jako důkaz starobylosti určení kupní ceny uvádějí pak Gaiovi učitelé, tj. sabiniáni, několik veršů z Homéra (sic!), kde si achajský lid kupuje víno za měď, železo, kravské kůže a další předměty, které v žádném případě nesloužily jako obecně uznávané platidlo. Dále pak Gaius pokračuje: „*Stoupenci druhé školy (však s tímto názorem nesouhlasí) a soudí, že něco jiného je směna věcí a něco jiného smlouva o koupi a prodeji: jinak že se při směnách věcí nedá posoudit, která věc se prodala, a která se dala jako tržová cena, z druhé strany se však zdá být absurdní představa, že se prodaly věci obě a obě že se také daly jako tržová cena.*“¹³

A opět máme tu dva různé názory, dva různé výklady. Na rozdíl od prvního příkladu máme k dispozici i argumentaci jednotlivých právních škol. Sabiniáni používají – řečeno s mírnou licencí – výklad historický a dokonce uvádějí i příklad z pramene ležícího zcela mimo právní oblast, ačkoli pro starověkého člověka byl Homér zajisté autoritou velmi respektovanou.

Naproti tomu prokuliáni (to jsou oni stoupenci druhé školy) se drží dle mého výkladu gramatického, kdy se musí věc směnit za její ekvivalent vyjádřený v obecně směnitelných jednotkách a podle jejich názoru v tomto případě nelze při směně rozlišit, co je předmět kupní smlouvy a co smlouvenou kupní cenou, a proto nelze směnou smlouvu podřadit pod institut smlouvy kupní, ale musí být vedena samostatně.

Z uvedeného tedy vyplývá, že v římském právu docházelo k situacím, kdy na stejnou právní otázku existovaly různé právní názory, a že římské právo nepřednostňovalo výklad podle jedné metody např. metody gramatické před metodou druhou např. metodou výkladu historického, ale naopak vždy se snažilo své rozhodnutí opřít o co nejlepší argumentaci. To platí zejména o tzv. obtížných případech (*hard cases*), u kterých nelze nalézt uspokojivé řešení pouhou aplikací právní normy na skutkovou podstatu.

Případy tzv. obtížných případů byly v římském právu velmi časté, což by odpovídalo tezi R. Dworkina o přímé úměře mezi ubývání *hard cases* a rostoucí složitostí právního řádu a ústavního systému (s trochou nadsázky lze říci, že všech 50 knih Digest obsahuje sporné nebo zajímavé *hard cases*).

V římském právu to bylo způsobeno také kolizí mezi tzv. *ius civile* a právem, které vznikalo z pravomoci praetorů (*ius honorarium*), a pak také staletou tradicí tzv. laické jurisprudence, kdy (nezávaznou) interpretací právních norem přijatých na lidových shromá-

děních (hlavně *Zákona XII. tabulí*) soukromé názory římských právníků nabývaly v průběhu doby obecné právní závaznosti. Římské jurisprudenci se vždy přiči-la schematická aplikace nějaké vůdčí metody, a raději se přiklápěla k tomu řešení, které bylo lépe zdůvodněno. Při argumentaci neváhali římscí právníci sáhnout nejen po neprávních pramenech (viz Homér), ale ani neváhali argumentovat obecnými principy slušnosti, lidské důstojnosti, a prospěchu zúčastněných stran, jak hodlám ukázat na dalším případě.

V Digestech, kodifikaci císaře Justiniána z šestého století našeho letopočtu máme zachován následující případ (D. 28, 7, 27 pr. Mod. resp.):

„*Quidam in suo testamento heredem scripsit sub tali condicione 'si reliquias eius in mare abiciat': quarebatur, cum heres institutus condicioni non paruisset, an expellendus est ab hereditate. Modestinus respondit: laudandus magis quam accusandus heres qui reliquias testatoris non in mare secundum ipsius voluntatem abiecit, sed memoria humanae condicionis sepulturae tradidit. sed hoc prius inspiciendum est, ne homo, qui talem condicionem posuit, neque compos mentis esset. igitur si perspicuus rationibus haec suspicio amoveri potest, nullo modo legitimus heres de hereditate controversiam facit scripto heredi.*“

„*Kdosi ustanovil ve své závěti dědice pod takovou výminkou svrhne-li jeho ostatky do moře: bylo otázkou, když ustanovený dědic podmínku nesplnil, zda má být vyloučen z pozůstalosti. Modestinus odpověděl: dědic, který nesvrhl zůstavitelovy pozůstatky do moře, podle jeho přání, nýbrž dal jej pohřbít pamětliv jeho lidského stavu, zasluhuje spíše pochválení, nežli výtku. Avšak nejdříve je třeba vyšetřit, zda člověk, který stanovil takovou podmínku, nebyl mocen své mysli. Proto může-li se jasnými důvody toto podezření vyloučit, zákonný dědic nesmí žádným způsobem vznést proti dědici ze závěti spor o pozůstalost.*“¹⁴

Z hlediska interpretace je nerozhodné, zda římský právník Modestinus považoval za šíleného zůstavitele, který se nechá pohřbít v moři. V tomto případě je důležité, že zde stojí na jedné straně právní norma, která ustanovuje, že pokud není naplněna svobodná vůle zůstavitele, vyjádřená v odkládací podmínce připojené k testamentu, pak závět není účinná a dědictví se má ujmout dědic intestátní. To je stanovisko klasické, vycházející z formálních interpretačních principů.

Na straně druhé stojí stanovisko zastávané právě Modestinem, které kromě ryze právních principů uznává i principy mravní, bere ohled i na ostatní společenské faktory, jako je rodinná čest a postavení dědiců, ty jsou přímo v úryvku vyjádřeny latinským termínem *memoria humanae*, a právě s ohledem na tyto principy mravnosti ponechává Modestinus závět v platnosti. V odůvodnění svého rozhodnutí Modestinus uvádí,

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Přeloženo podle BARTOŠEK, M.: *Škola právníckého myšlení*. Praha: Karolinum, 1993, s. 153.

že tímto chováním se zasloužil dědic ze závěti o zůstavitele více, než po něm tento požadoval a hodnotí jeho chování jako společensky velmi žádoucí (*laudandus magis quam accusandus* – tedy měl by být spíše chválen než obviňován).

V tomto případě tedy právník po zralé úvaze dává přednost neprávním principům a neváhá ani porušit ustálený konsensus o výkladu právních norem testamentárního práva dědického. A to z toho důvodu, aby přihlédl k oprávněným zájmům všech zúčastněných stran – tedy jak k vůli zůstavitele (jehož hlavním cílem bylo dosáhnout pohřbu), tak instatutního dědice (proto nechává přezkoumat způsobilost zůstavitele k právním úkonům v době sepsání závěti vzhledem k její neobvyklosti), tak dědice testamentárního, který se přece jen k zůstaviteli zachoval velmi čestně a nad rámec jím požadovaných povinností, tak i k celé širší rodině zůstavitelově, která v souladu s obecnými římskými funerálními zvyklostmi měla nárok na důstojné a pietní místo odpočinku svého *pater familias*.

Pouhou mechanickou aplikací formálních metodologických postupů dochází ke zploštění a vulgarizaci práva. I římské právo zná příklady takovéto vulgarizace. Císař Konstantin vydal tzv. citační zákony, které stanovily, že v případě, že se názory slavných právníků s tzv. císařskou autorizací (*respondere ex auctoritate principis*) liší, má se dát přednost tomu názoru, který je zastáván větším množstvím takových právníků, a pokud je takových právníků stejně, má se soudce přiklonit k tomu názoru, který zastává Papiňián. Tyto citační zákony jsou jen smutným důkazem úpadku římského práva, kdy namísto tvůrčího přístupu, interpretační volnosti a plurality názorů nastoupila mechanická aplikace spojená s nimbem neomylnosti autorit.

Na výše uvedených případech (třech pozitivních a jednom negativním) jsme se pokusili demonstrovat, že ani tak tradiční a ustálená disciplína jako je římské právo nevytvořila (až na výjimky z doby úpadku) v průběhu svých dějin dogma o jediné správné odpovědi, naopak, doprávala sluchu i několika různým názorům na jedinou právní otázku, a to zcela podle římského přísloví *Quod capita tot census*. Z uvedených názorů byl pak vybrán ten, který byl nejlépe podložen a vyargumentován, který nejlépe přihlížel k zájmům a požadavkům všech stran a který byl také v souladu s tím, co Římané nazývala *aequitas* a co my ponecháme bez překladu.

A to je podle našeho názoru pravý význam slavné římské maximy, která je dodnes hojně citována a kterou má i mnohá právníká fakulta v názvu:

Honeste vivere, neminem laedere suum cuique tribuere.

Tedy při výkladu práva rozhodovat čestně, bez ohledu na svůj osobní prospěch, tak abychom nikomu neškodili a vždy pečlivě vyvážili oprávněné zájmy jednotlivých stran.

PRVOREPUBLIKOVÝ EXKURZ

Jako druhé východisko našich úvah můžeme uvést vznik Československa v roce 1918 a problematiku recepce práva – ilustrativní příklad *hard cases* z dob První republiky.¹⁵ Odhlédneme-li od prvorepublikových sporů, kdy vlastně Československo vzniklo, a spokojíme se s téměř stoletou tradicí, která nám přinesla do kalendáře svátek 28. října, získá náš pohled pevnější obrysy. V rovině práva se tento významný akt našich moderních dějin kryje s veřejným vyhlášením *zákona o zřízení samostatného československého státu*, dodatečně publikovaného ve Sbírce zákonů a nařízení (dále jen Sb.) pod číslem 11. Jeho smyslem bylo, jak plyne ze samotného názvu, zřízení samostatného státu (forma státu zatím nebyla určena). V zájmu společenské stability byl současně recipován rakouský a uherský právní řád a také státní aparát – ten pochopitelně už implicitně s právem, i když to bylo v zákoně poté ještě výslovně zmíněno (čl. 3). Podle toho bývá první československý zákon také nazýván recepční normou.

Stěžejní otázkou se stala interpretace čl. 2, který zakotvoval recepci práva. V textu zákona a v návaznosti na něj i v historické a v právně-historické literatuře nacházíme konstatování, že „*veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*“. Tato formulace v právní normě nebyla přesná a způsobila celou řadu komplikací. Díky tomu, že byl zákon č. 11/1918 Sb. pevně svázan s datem 28. října 1918 a se vznikem Československa a že svůj hlavní úkol splnil v revolučních dnech – zřízení státu, udržení veřejného pořádku, zachování kontinuity a právní jistoty – nebyl později změněn. Naopak se zákon stal předmětem zužujících i rozšiřujících výkladů, které však v některých případech právní jistotu naopak zeslabily.

Vzhledem k charakteru práva recipovaného na Slovensku a Podkarpatské Rusi musel být použit výklad extenzivní, protože tam hrálo významnou roli obyčejové právo. Zákonodárce se v tomto ohledu vyjádřil příliš úzce; podle právní vědy a praxe byly recipovány jak zákony a nařízení, tak i právní normy obecně – tedy psané i obyčejové právo.¹⁶

Podle doslovného jazykového výkladu by v platnosti dále zůstaly „*veškeré*“ zákony. Ze samé podstaty věci to nebylo možné a odporovalo by to suverenitě nového státu. Toho si prvorepubliková právní vě-

¹⁵ K tomu HORÁK, O.: Problematika recepce a občanské zákony. In Schelle, K. (ed.): *Vývoj právních kodifikací*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 150–164.

¹⁶ Srov. ROUČEK, F., WEYR, F.: *Zákony o platnosti občanského práva*. In ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J.: *Komentář*, s. 27–31.

da (František Weyr, František Rouček, Jaromír Sedláček, Jaroslav Krejčí, Ervín Hexner, Bohumil Baxa aj.) a justice (Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud) byly dobře vědomy a jejich pohled se v obecné rovině příliš nelišil.¹⁷ Sporným bodem se mohlo stát (a také se stalo, viz dále), zda určité zákony (resp. jejich části) recipovány byly či nikoliv. Současně je třeba říci, že problematický výklad recepční normy nepředstavoval pouze otázku akademickou, ale že měl vliv na řadu konkrétních případů. Základní rozdíl spočíval pak samozřejmě v tom, že pohled soudu byl pro konkrétní spory závazný.

Jedním z těchto případů byla problematika právní pozice Lichtenštejnů u nás po roce 1918, konkrétně spor o oprávněnosti zaboru jejich majetku v souvislosti s probíhající pozemkovou reformou. Nejvyšší soud dospěl ve svých rozhodnutích (Vážný civ. 7751, 8982) mj. k závěru, že rakouský zákon č. 15/1893 ř. z., a tím i lichtenštejnská rodinná smlouva z roku 1842, nebyly recipovány a v Československé republice neplatí. To mělo rozhodující význam pro problematiku právního postavení Lichtenštejnů u nás. Československé úřady a soudy tak považovaly panujícího knížete za soukromou osobu, což souviselo také s tím, že po vzniku samostatného státu nedošlo k navázání diplomatických styků s Lichtenštejnskem.

Zajímavou a komplikovanou otázkou právního postavení Lichtenštejnů v Československu se poprvé a nejpodrobněji zabýval ve svém (tištěném) posudku (1928) profesor Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně Jaromír Sedláček, přední osobnost naší meziválečné civilistiky.¹⁸

Ve své zevrubné práci zastával naopak názor, že výše zmíněný rakouský zákon z roku 1893 převzat byl a je součástí československého právního řádu. Vlastnictví (vrchní, k podstatě) lichtenštejnského majetku (bývalého primogeniturního fideikomisu zrušeného zákonem č. 179/1924 Sb.) v důsledku recepce tohoto zákona náleželo panující dynastii jako korporaci, mělo charakter korunních statků. Panující kníže byl vlastníkem (zápis v pozemkových knihách, aktivní legitimaci k reivindikacní žalobě), ovšem pouze dočasným a podmíněným, z titulu regenta a hlavy státu.¹⁹

V dodatku své práce Sedláček dále reagoval na rozhodnutí Nejvyššího soudu (Vážný civ. 7751) a také se vyjádřil k právní povaze zákona č. 11/1918 Sb.²⁰ Shrnuje na základě obsáhlého archivního mate-

riálu své předchozí vývody a snažil se ukázat, že se zákon č. 15/1893 ř. z. „zcela snáší se suverenitou Československa“ a recepčnímu zákonu („revoluční proklamaci“) ze dne 28. října 1918 neodporuje. V dodatku také kritizoval „zájmovou interpretaci“ Nejvyššího soudu, který dovozoval, že nemohl být zachován „zákon ze dne 12. ledna 1893, jenž podle obsahu svého není vůbec dán v zájmu zdejších, nýbrž čiré v zájmu knížectví Liechtensteinského a jeho dynastie a který by byl československému státu, aspoň jistotně nyní jeho pozemkové reformě, spíše na škodu...“²¹ V tomto ohledu Sedláček upozorňuje, že rozhodnutí spojilo dva různé časové momenty: převrat, kdy zájem státu bylo udržení pořádku, a pozdější zákony o pozemkové reformě. Taková interpretace ex post, pokračuje Sedláček, potom umožňuje „dovoditi vše, co kdo chce, neboť takový zájem není nic objektivního, tedy marxistické mohli dojít k popření soukromého vlastnictví, jiní k expropriaci latifundií, odstranění šlechty atd., ale jak vidíme, na štěstí tak zákon tento vykládán nebyl, latifundie expropriovány byly na základě zvláštního zákona, šlechta odstraněna též zvláštním zákonem atp.“²² Taková zájmová interpretace by znamenala velký zásah do právní jistoty a sama by už tím odporovala recepční normě a její preambuli. Citlivou problematiku lichtenštejnského majetku ovšem zákonodárce neupravil a vzniklou situaci byl nucen řešit až Nejvyšší soud, a to způsobem výše naznačeným.

S precizní interpretací prof. Sedláčka se ve svém dalším rozhodnutí Nejvyšší soud (Vážný civ. 8982) vypořádal jednou větou s tím, že si tento dokonale spis podrží svou vědeckou hodnotu, ale že jeho poznatky nebudou mít vliv na výklad a praxi, protože se zakládají na obsáhlém „archivním materiálu“. Byl to výkřik natolik silný, stejně jako zoufalý, že se v nedávno vydaném článku z lichtenštejnské problematiky mluví pod tímto dojmem o jednom z našich nejvýznamnějších meziválečných civilistů jako o historiku Sedláčkovi, střídavě jako o J. (aromfru) a o A. (ugustovi). Historie jedné interpretace tak byla tragikomicky korunována.²³

Která interpretace byla správná? Kdo se zmýlil? Nejvyšší soud nebo profesori Sedláček s Weyrem v konkrétním lichtenštejnském případě nebo na rozdíl od všech zmíněných akademik Knapp ve své představě úplné recepce? Nebo se mýlí všichni?

Nám je nejbližší interpretace a argumentace prof.

¹⁷ Tvzení o úplné recepci a s tím související kontinuitě najdeme naopak u akademika Knappa. Srov. KNAPP, V.: Dvě cesty československého práva: kontinuita a diskontinuita (1918, 1945). *Právník*, 1979, roč. 118, s. 270–283.

¹⁸ Srov. SEDLÁČEK, J.: *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého*. Olomouc: nákl. vl., 1928. (Sv. I. – tištěný posudek, sv. II. – dokumenty k posudku.).

¹⁹ *Ibidem*, s. 115–116, 123, 131, 133, 146.

²⁰ *Ibidem*, s. 149–153.

²¹ Srov. rozh. z 3. února 1928, R II 28/28, VÁŽNÝ, F.: *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských*. X. 1928. Praha, 1929, s. 178.

²² SEDLÁČEK, J.: *Právní posice*, s. 151.

²³ Srov. MRÁZEK, J.: *Obraz Velká vápenka a majetkoprávní nároky Lichtenštejnů vůči ČR*. *Právní rádce*, 2001, roč. 9, č. 9, s. I–XII (příl. Praktická příručka).

Jaromíra Sedláčka, ale rozumíme všem a všechny respektujeme. Závazná ovšem zůstala, i když naprosto zoufale zdůvodněná, interpretace Nejvyššího soudu. A to je zřejmě jediná pravda v její mnohosti.

Ještě jednou se na závěr vraťme k našemu příkladu a lichtenštejnské historii. Bylo to správné, spravedlivé? Tím myslíme především dotčené interpretace. Těmito úvahami bychom se však dostali nad rámec příspěvku a také vlastních sil, přestože s tématem bezesporu souvisí. V tomto ohledu je vhodné připomenout, že se po roce 1918 poprvé „odčinovala Bílá hora“, na čemž se jako na spravedlivém shodovala většina společnosti, lépe řečeno jejích reprezentantů (politiků) – někteří tenkrát mysleli po vzoru ruském kolektivisticky (sociální demokraté), jiní naopak pragmatičtěji individualisticky (agrárníci), což jim nakonec přineslo úspěch. Vše si tenkrát, přes řadu radikálních návrhů a myšlenek, nakonec zachovalo „zdravou míru“, jak opakovaně nabádal historik Josef Pekař.²⁴ Tato prvorepubliková historie tolik známá není a už ani příliš neláká. Zpřítomnělá historie po roce 1945 je naopak mnohem vděčnějším tématem. Historie lidského (v tomto případě lichtenštejnského) snažení zase jednou ukázala svoji paradoxní tvář: od zamýšlených a nakonec neuskutečněných konfiskací po roce 1918, přes pozemkovou reformu (resp. vyvlastnění) – s umdlévajícím nábojem svého radikálního uzákonění – až k poválečným konfiskacím „Němců“ z Vaduzu po roce 1945 (což podle Nejvyššího správního soudu „u nás bylo a jest všeobecně známo“). Jak to dopadlo s majetkem, který Lichtenštejnové za První republiky uhájili a za který by jinak v rámci pozemkové reformy dostali velké finanční náhrady, už obecně známé je. Zda šlo tenkrát o uzavření kruhu nebo o jeden z vrcholů sinusoidy ukáže budoucnost.

Pro naši současnost, trošku bezradně označovanou jako doba postmoderní, je charakteristická pluralita

a pestrost, ztráta jednou provždy daných pravd a jistot nebo alespoň pochybováním o nich. Mezi ostatními společenskými vědami se může zdát, že jsme v tomto směru takovým ostrůvkem pozitivní deviace. Soudloví jsme si vypůjčili z označení pro disent v minulém režimu. Po hříchu má však jazyk rovin více a vždy máme na paměti, že to byl Boží trest seslaný na nás u jedné věže pro naši pýchu.

Z LITERATURY

Literaturu (domácí, resp. v češtině dostupnou) k problematice interpretace čtenář najde ve vícekrát výše zmiňované práci: TELEČ, Ivo, *Metodika výkladu právních předpisů. Právně hermeneutická technika*. Brno: Doplněk 2001. Nověji pak zaslouží pozornost sborník: GERLOCH, Aleš, MARŠÁLEK, Pavel (edd.), *Problémy interpretace a argumentace v soudobé právní teorii a právní praxi*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, a dále monografie: KÜHN, Zdeněk *Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002, a zvláště HOLLÄNDER, Pavel, *Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu*. Praha: Linde, 2003.

Pro právo římské pak platí, mimo literatury uvedené v poznámkách pod čarou, HEYROVSKÝ, Leopold, *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha: Otto, 1910, a BARTOŠEK, Milan, *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia, 1994.

Podrobnější věcnou argumentaci našeho prvorepublikového zamýšlení, s odkazy na prameny a literaturu, si čtenář může ověřit v článku *Vznik Československa a recepce práva z nejbližšího vydání Právněhistorických studií*.

²⁴ Srov. PEKAŘ, J.: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923.